

Калчакеев К.Б.

МАНАСТЫН АЛГАЧКЫ ЭРДИКТЕРИ

Калчакеев К.Б.

ПЕРВЫЕ ПОДВИГИ МАНАСА

K.B. Kalchakeev

THE FIRST EXPLOITS OF MANAS

УДК:82-131

«Манастын алгачкы эрдиктери» аттуу макалада негизги вариант деп аталган Саякбай жана Сагымбайдын варианттары менен жазгыч манасчылар Жусуп Мамай, Тоголок Молдонун варианттарынын сюжеттик композициялык жалтылыктары салыштырылып, өзгөчөлүктөрү такталды.

Негизги сөздөр: алгачкы эрдиктер, эпос, мифтик жандыктар, баатырлар.

В статье «Ранние подвиги Манаса» сопоставлена сюжетно-композиционная общность и выявлены своеобразия основных вариантов Саякбая и Сагынбая и письменные варианты манасчи Жусупа Мамаия и Тоголока Молдо.

Ключевые слова: первые подвиги, эпос, мифические существа, герои.

The article «The early exploits of Manas» is mapped plot-compositional unity and revealed the identity of the main variants of text Sayakbaya and Sagynbaya and written versions of the famous Zhusup Mamaia and Togolok Moldo.

Key words: first feats, epic, mythical creatures, heroes.

Сагымбайдын «Манастын балалык чагы» бөлүмүндө: Жакып Манастын эркелигин аңдап, Ошпурага койчу кылып берүүнү чечет. Себеби, Манас оюна келгенин кылып, айылга тентек катары билинип, обу жок иштерди жасайт.

Дубана көрсө уруптур,
Асасын тартып алыптыр,
Азапка бөөдө салыптыр,
Андайын көргөн эл-журту,
Акыр бир балээ кылат деп,
Айыңдашып калыптыр.
Кожону көрсө коркутат,
Бир сабаада кымызды,

Колуна берсе бир жутат», – [СОВ Манас 1-китеп Кыргызстан. 1978. 108-б.]. Жакып:

“Мол азабын балага,
Бир тарттырып көрөлү,
Жайлоодогу койчуга,
Алты ай малай берели.
Эркелетип олтурбай,
Катыктырып көрөлү,
Сөз айтууга татыксын,

Сөөгү бышып катыксын», [С.Орозбаков Манас 1-китеп Кыргызстан. 1978. 108-б.] – деп байбичеси менен кеңешет. Ошентип Манасты Ошпурга койчу кылып берет. Анда Кадообайдын уулу Чечебай экөө

козу кайтарып, ойноп келген балдарга козу союп шишкебек кылып ойношот.

Т.Молдонун вариантында да, Манастын балалык чагы, алгачкы эрдиктери деген бөлүмдөрдө Манастын жашынан өтө тентек болуп чоңоёру тууралуу көп сыпаттамалар берилет. Молдону көрсө урат, Боздотуп турат. Кожону көрсө урат, Какшатып турат. [Т.М. 83-б]. Тогуз жашта Манас козу көтөрүп качкан бөрүнү кубалап, бийик капчыгайга барды. Анда канаттуу аттары бар аргымак ат минген бир үңкүрдө 40 киши олтуруптур. Алардын дасторконунда түркүн даам, Манас жартысын жеп көтөрө качкан козу маарап турганын көрөт. Манас он беш жашка чыкканда жоон топ балдар менен салбырынга барганы. Эсен кандын: “Манасты кармап кел!”- деп чыгарган нөкөрлөрү баштап сегиз жүз кытайды кырганы, [Т.М. 201-б.] – деген бөлүмдө:

Манас он бешке чыкканда 40 жигит жыйнады. Акбалтанын эр Чубак он төрт жашка келгенде Манаска келип кошулду. Манас аны аскерди башкар дейт. Бай Жакып башында болуп Мамырдын кара сазына конуп

Татардан Эр Эштек,
Аргын Каракожо,
Маңгулдан Дөкө,
Наймандан Көгөөн,
Кыргыздан Саламат,
Кыбачы чечен Ошпур,
Кыпчактан Сарбан таз,
Өзүбектен Кансырбек
Чечени Басылбек
Нойгуттан Акбалта

Айдын-Көлдү жакалап 84 киши чатыр тигип кошун курады. Манас Жакыпка кеңешип. Айбанбоздун үйүрүнөн кырк ат тандап кырк чорого мингизди. [Т.М.202-203-б.]. Мында Манас сексен төрт болдук, бирөөнү төрө деп атап кан көтөрүп ак тердикке салалы дейт:

Кортуктун уулу Шоокум (Манас аны Мажик д.а.)

Ошпурдун уулу Назарбек.
Саламаттын уулу Айнакул.
Айдаркандын Эр Көкчө.
Каракожо уулу Калдар
Аскар уулу Жабагы.
Күлдүр уулу Чалыбай.
Тыргоот уулу Деркенбай

Аңырдын уулу Коной [Т.М. 204-205-206-б.]. ж.б. баары макул болбой кезек Манаска келди. Манас макул болду. Чөкөбай шыр туруп Аккула арык ордуна боз быштыны соёлу дейт. Тоголок Молдонун вариантында:

“Манасты камалап,

Кармап алды

Ак тердикке салды,

Каныбыз Манас болду” – деп

“Кайран балдар

Кан көтөрүп алды” – деп берилет. [Т.М.206-б.].

Эсенкан Манасты кармап кел деген сегиз жүз кытайынан кабар болбогондуктан, тогуз жүз аскер жөнөтөт. [Башчысы Нөөкөр пааша – 208-209-б.]. Кагылышта Манас Нөөкөрдүн башын жулуп алып, тогуз жүз аскер набыт болду.

Саякбайда да, Манасты Ошпурга койчу кылып берип, бирок, Манастын тентектиги Ошпурду тажатып кыйнаганына чыдабай, ал Жакыпка баланы алып кетүүсүн суранат- Саякбайдын вариантында Манас кырк чилтендер менен туула элегинде эле кандайдыр бир аян сыяктуу персонаждарга биринчи жолу жолугат. Баатыр төрөлгөнгө чейин эле Жакыптын минген атын издеп чыккан Мендибайга Манас жолугат, ал кырк чилтендер менен бирге ойноп жүргөн болот, алар мергенде жүрүп кезиккен жолборсту өлтүрүп, терисин сыйырып Жакыптын Туучунак атына жаап, Манас Мендибайга “Атам ыйлабай жүрсүн, мен жакында барам” деп айтат.

Жусуп Мамайдын, биз жогоруда көрсөткөн өзбектин жесиринин уулу энесине азык артып жүргөндө, балага өрдөк, казга куш салган арыстандай болгон кырк бала жолугат. Бала Жакыпка көргөнүн айтып берет. Жакып өзүнүн теңтушу каря Адылбекти билип кел деп жиберет, Адылбек Жакыпка көргөнүн айтат. Эгерде С.Орозбаковдо Манастын кырк чоросун эр жеткенинде топтогон болсо, Жусуп Мамайда жесирдин баласы жарык көрө электе эле кырк чоро жолугуп, биз келечек баатырдын кырк жигити болобуз, Жакыпка айта бар, уулунун аты Манас баатыр – деп, көздөн кайым болушат. Саякбай менен Жусуп Мамайдын айткандарында Манас төрөлө элегинде эле, ал жөнүндө алдын-ала кырк чоролор же болбосо кырк чилтендер жолугуп баатырдын келечекте төрөлө турганын Мамайда Адылбек карыя, Саякбайда Манас кырк чилтендер менен ойноп жүргөнүн Мендибай айтып келет. Ушул окуя бир эле мотивди ар түрдүү манасчылардын айтымында, бир нече вариациялар менен берилет. Мотив өзүнүн табияты боюнча вариацияларга, трансформацияларга жакын болгонуна жараша ар түрдүү айтуучулук версияларда салттуу сюжеттик темага кирген мотивдер өзүнүн айтылып жаткан чөйрөсүнүн закон ченемге айланган ыргагын сактоого жол берет.

Ошентип экинчи жолу Манас “Алтай оюнда”, он эки жашка чыккан учурунда, теңтуштарын чогул-

туп тентектик кылып жүргөнүндөгү сюжеттик окуя бир топ синкретикалык [Синкретикалык – алгачкы учурда адамдар бир түшүнүктөрдү, бир эле мааниде түшүнүшү.] мифологиялык мотивдер менен толукталат. Манас жолдоштору менен кырк чилтенге, бир бөтөнчө сыйкырдуу олуяларга жолугат: (Кырк адам, кырк колдоочу, кырк сыйкырдуу олуя (Иран мифологиясынан алынган).

Он экидеги Манас тентектиги күчөп, өзүнчө койлорду союп, той кылып, ордо атып жүргөнү, болочок баатырдын келечекте эл-жердин керегине жарай тургандыгы, кырк чилтен коштоп жүргөндүгү айтылат.

Кырк чилтендер Манастын сырткы кебетесин коркунучтуу болуу үчүн аны жырткычтардын “кара чаар кабыланына, көк жолборско, чолок көк жал арсланга” окшотуп жана мифтик жандыктарды жардамчы кылып “зымырык Алп каракушту”, “бир тогузунун пирдин” жардамы менен жаш Манас калмактарды женет.

Калмактын Кочку балбаны жети жүз баатыры менен жер коруп Манаска кабылат. Жакып бай, Балтайлар Кочкунун колуна туруштук берүү кыйын го деп кабатырланат. Бирок, жаш Манас жети жүз балбанын кырып, Кочкунун үрөйүн учурат. Беттешкенин бербеген Манас:

Кочкуну аттан оодарып, башын кыя чабат. С.Орозбаковдун вариантында да Жакып кан баласын бай Ошпурга койчулукка берет. Манас көргөнүнө таң калып, чай ичип отургандарга “бөрү ага жетип, колун канатып, козуну көтөрүп качып кеткенин” айтып берет. Кырк чилтендер “бөрү болгон биз” дешет. Манас ишенбей “кана көк бөрү болчу көрөйүн” деп алар менен кадимкидей диалогко кирет. Ошол заматта кырк чилтен каткырып күлүп, бир силкинип, көк бөрү боло калат. Кырк чилтен Чегебай кийин Куту бий атка конорун да алдын ала айтат.

Кырк чилтен жана көк бөрү жөнүндөгү сюжет Саякбайдын жана Сагынбайдын варианттарында фабула бирдей сакталат.

Ушул мотивке айтуучулар кеңири баяндоо берилгенин көрүүгө болот. Ушул мифтик пласт эпостун сюжеттик тутумунда эң бир байыркы катмарынын көрөңгүсү болуу керек деп ойлойбуз. Ушуга окшогон эпостун көөнө мотивдер кийинки стадиялык өнүгүшүндө кошулган мотивдер менен тең тайлашып өнүккөнүн көрүүгө болот. Эпосту изилдөөчү окумуштуу Р.З.Кыдырбаева биз көргөзгөн сюжеттин өнүгүшүүсү жөнүндө төмөнкү пикирин билгизет: “... Манасты дайыма коштоп жүрүүчү жаныбарлардын сүрөттөөсү ар түрдүү. Эгерде Сагынбайда Манасты ажыдаар, жылан, көк бөрү жана Алпкаракуш жандаса, Саякбайда кабылан жана Арыстан, зымырык куш жандайт. Эки манасчы тең өз варианттарында урууларынан байыркы тотемдик ишенимдеринин издерин алып жүрүүчү жаныбарлар жана ошого окшоп жаратылыш күчтөрдүн коштоп жүргөн дээрлик ар-

хаикалык мотивдерди сактаган” деп биздин ойду толуктап турганын көрөбүз. [Р.З. Кыдырбаева. Манас таануу. Окуу китеби. Бишкек. 2013. 111-б.]

Калмак Кортуктун уулу Шокум Жакыпка келип, алтайлыктардын кытайларды кырып жатканы тууралуу кеп айтып атасынын кунун куубай өтөрүн билдирет. Жаш Манастын алгачкы эрдиктери Сагынбай Орозбаковдун вариантында “Манас Эсенкандын жиберген тынчыларын жайлаганы” деген бөлүмдөгү сюжеттик нуктан да ачык көрүнө баштайт. Манас он бир жашка келгенде Айманбозду минип жылкы жайытын кыдырып жүрүп аксакал Айнакулга жоолугат.

Мында Эсенкан кан Жакып жөнүндө көп кабар угат. Жакыптын аты түрк экени, Алтайда жүрүп, жери Шыйкуу, Суужаң, калаасы кара шаар болуп, Жаркен, Котон, Сонор-Көлдү жердегени, элүүгө келгенче бала көрбөй, малдуу-жандуу болуп, тоюна беш жүз бээ союп, атын Манас коюптур.

“Атым менин Манас деп, Алла таала сактаса, Ар балаадан калас деп, Алуучу кечин бар болсо, Аябагын каныңды, Кетиремин саныңды, Суу ордуна төгөмүн, Суурсам кылыч каныңды, Намысыңды талаш деп, Аябагын жаныңды, Кетирермин саныңды, Суу ордуна төгөмүн, Суурсам кылыч каныңды”, [С.О. 1-270] – деп ык берет. Эсенкандын тынчыларынан корккон эр Көкчө Бээжиндин эли (колу) көп экенин, ага алтайлыктар тең келе албайт, - деп чочулайт. Манастын ачуусу келип: Акылың жок эр Көкчө, Жазуудан артык жан өлбөйт, Так үстүндө кан өлбөйт. Көптөн коркуп турбачы, Көөсөрлүк кебиң урбачы, Алты жүз кытай келгенче, Алдырайсың каласың, Акылыңдан танасың, Артык сөз айтып саласың. Айта берсең ушинтип, Азамат үшүн аласың, - деп эр Көкчөгө нааразылыгын билдирет [С.О. 1-271].

Манас жоого аттанайын деп камынганда Айнакул каршы чыгат. Көкчө баатыр кытайдын кымкарын сайып түшөт. Ал эми кытай баатыры Нуукери Көкчөнү саярда Манас аны ыргыта саят. Бул уруштагы эбегейсиз эрдиги үчүн Манас канкор аталат. Калмактардын зордугун уккан Манас баатыр. Ушул учурдан баштап, эпостогу чиелениш бөлүгүндө биринчи ири казатка, Нескаранын колуна каршы өзүнүн колун топтоп баатырдык жортулдарын баштайт. Ушул жерден сюжеттин чыңалышы эпикалык баатырдын биографиясы менен тыгыз байланышта өнүгөт, жаңы окуялар менен толукталып, Манастын ар бир кыймылы өзүнүн кол алдында жашаган элдерди коргоо милдетин алганы Сагынбайдын вариантында кеңири баяндоодо берилет.

Эми Жусуп Мамайда, биз изилдеген мотивдер, кандай багытта өнүккөнүнө кайрылып көрөлү.

“Манастын алгачкы эрдиктери” бөлүмүндө Акбалта: алтымыш бээ союп, алтымыш чабаган чаптырып, Аракөлдүн түзүндө оодарыш, эр сайыш алты күн өткөрүүнү чечет. Бай Жакып, казактын Айдарканын, көптөгөн эл башчылары чакырылат.

Жусуп Мамайдын вариантында: Ыраман калмактарга кас экен деп берилет. Анын тажик экендиги айтылат. Ырамандын ырчы уулу деген жалгыз баласы бар экени, ал өзү чоро катары жыйырма бала кураганы, Кыргыз чал да жыйырма бала курап Манас баатырга жанашат. Ошентип, Кыргыз чалдын жыйнаган жыйырма жигити менен Манастын кырк жигити куралат. Жалпы баары төрт жүз сексен жигит куралганы тастыкталат. [Ж.М.51 б]

Уста Бөлөкбай: «Батаңды бергин мага – деп Ал Бакайга жалбарды.

Арстан Манас көкжалдын,

Абдан колун кармады:

Сен балапан, мен кары, -

Бөлөкбайдын айтканы,

Найзанын учу даттабас,

Бүгүндөн баштап журтуңа

Башчы болдуң сен Манас», [Ж.М. 51-б] – деп кыргыздын керегине жарай турган эр Манастын керектүү курал-жарактарды даярдап, акысыз эле тартуулайт. Ушул мотив Саякбайда, Сагынбайда салттуу мотив катары берилет. Эр Манас жашынан эле балдарды өзүнө бириктирип (чоро топтоп) башчы болгонго өзүн даярдоо иш-аракети элестүү чагылдырылат. Ж.Мамайда Манастын алгачкы эрдиктерди жаратуусуна чоро топтоп, керектүү курал-жарактардын даярдалышы негиз болуп берет. Бул бөлүмдө эр Көңтай баштаган калмактын саны алтымыш миңди түзгөнү, Көкөй жериндеги Көк Жайкы деген жерде калмак-кыргыздын жыйналганы автордук баяндоо түрүндө берилет [Ж.М. 52 б].

Ушул мотив С.Каралаевдин вариантындагы “Манас Эсенкандын жиберген колунан эки жүз кишинин өлтүрүп, төөлөрүн түгү менен талатканы” бөлүмүндө:

Талкан чалган эмедей,

Кудай бетин салбай кал,

Эки жүз экен балбаны,

Эсил Манас кабылан,

Баарын кырып таштады.

Ал эми С.Орозбаковдо “Нескара менен Манастын урушу” бөлүмүндө:

Аккула менен зыкымдап,

Арстан Манас жакындап,

Өрттөй көзү кызарып,

Өрдөктөй мойну узарып,

Кууп Манас калыптыр”. [С.Орозбаков. Манас. 1-китеп. 1978. 22-б.] – деп Манастын портрети таасирдүү сүрөттөлөт. Жогорудагы салыштыруудан көрүнүп тургандай гиперболикалык сүрөттөө ыкмасы манасчылардын Манас баатырдын портретин тартууда чоң чеберчилик менен берилгенин көрөбүз.

Ж.Мамайдагы: “Ак жолборстун сыны бар, Ажыдаардын сүрү бар”, же Саякбайдагы: “Эсил Манас кабылан, Баарын кырып таштады”, же Сагынбайдагы: “Өрттөй көзү кызарып. Өрдөктөй мойну узарып” деген сыяктуу салыштыруулар аркалуу

көркөмдөштүрүлөт. Бул көрүнүш менимче манасчылардын традицияны, туруктуу формулаларды, клишелерди жуурулуштуруп бергендери салттуу түрдө өнүктүргөнүн көрөбүз. Салыштырылып жаткан варианттарда образдарды сүрөттөгөн даяр ыр-саптар ооздон-оозго көчүп биротоло салт катары сакталып келгендигинде. Эң башкысы курал-жаракбы, каарманбы, жер-суунун сүрөттөлүшү болобу манасчылар ошол сүрөттөөнүн мазмунун, маңызын туруктуу мүнөзгө жеткирип бергендигинде.

Ж.Мамайда кандыкка шайлоо шөкөтү Сагынбайды кандай эле берилет, бирок Манастын атасы Мамай Сатык деп аталат, аны Манас менен кошо “ак кийиздин үстүнө отургузуп, жетимиш киши “кан көтөрдү шуну” деп айтылат. Демек Манасты кан көтөрүү мотиви Сагынбайда да Ж. Мамайда да салтка айланган сүрөттөө менен берилет, айырмасы Манастын атасынын аты башкача берилет.

Манастын кан шайланышы жөнүндөгү мотив С.Орозбаковдо: “Манастын кан шайланышы” бөлүмүндө Айдын көлгө бай Жакыптын конушуна келип эки-үч күн эс алып Манас Алтайдагы эл-журтун баш-аякты жыялы элдин эсебин алалы дейт. Ошентип, даңгылдап Жайсаң Манжуриядан бала Мажик, кыргыздан Саламат, кыпчактан Чечен таз, ногойдон кан Жакып, нойгуттан Акбалта, Тоотудан Токтообий, Лөкүштөн Өмүрзак, өзбектен Дамбылда, Акымбек, Аргындын Кара кожо болуп жыйналышат.

Манасты кийизге отургузуп, алиги жыйылган элди жети айланган ырымын жана Манаска “жыгалуу бөрктү кийгизгени” баяндалат.

Андан кийин калмактын Шоорук каны чыгат. Ага Жамгырчы чыгам деп Бакайдан бата сурайт. (Жамгырчы минген аты Бозчаар). Жамгырчыны Шоорук кан кара санга найза малып жарадар кылат. Аны көргөн Балта дөө Шоорук кан менен койгулаша кетет. Балтанын минген атынын колу сынып кетиптир. Эр Чубак Балтаны колунан тартып куткарып калат. (Шооруктун минген аты - Карагер). Манас өзү Шоорук канга бет алат да, өлтүрө саят. [70-б.]

“Качпай кыргыз бел бууган,
Төрт жүз сексен төрт эле,
Алтымыш миң калмакты,
Жеринен айдап жоо кууган”, (71-б.)

Чубак: Накылайды баш кылып 40 кызды айдап чыгат. “Шооруктун кызы Накылай, Айдай бети жаркыраак”. (71-б.) Көрпөкөнү – Чубакка, Урумканды – Абдылда, Накылайды – Манаска алып беришет. (14 жашта). (75-б.)

Эпостун чиеленишине кирген биринчи жана 1-2-3-4-параграфтар боюнча (Манастын ата-бабалары түш көрүү алгачкы эрдиги) деген биринчи бөлүмдө биз аталган мотивдер боюнча салыштыруу изилдөөбүздө Сагымбайдын, Саякбайдын, Тоголок Молдонун, Жусуп Мамайдын варианттарындагы сюжет курулушун карап төмөнкү жыйынтыкка келдик. Эпосто туруктуу болуп калган сюжеттик сценарий

биз атаган варианттардын бардыгында ата-бабалардын генеологияга, карып калган кейипкерлердин баласыздыктын арманы, алар бала тилеп жаратканга жалынып, ар түрдүү ырым-жырымдарды колдонгондору, түш көргөндөрү жана түштөрүн жоорутуп балалуу болгону, Чыйырдынын талгагы жана узак толготуп, шумдук баланы төрөгөнү, Манас төрөлгөндөгү ырым-жырым, ага ат ыйгаруу деген мотивдер бардык варианттарда бар. Бирок ошол эпостун ушул үзүндүдө айтылган жетектөөчү мотивдер дагы ар түрдүү варианттарда берилгенин байкадык. Кээ бир сюжеттик сызыктар бирөөлөрүндө сүрөттөлсө, кээ бирөөлөрү айтылбай калгандарында бар. Ушуга окшогон тенденция эпостун сюжеттик функциясын сактоого мүмкүнчүлүк түзөт, бул чыгарманын жаралуу генезисин жоготпой бир салттуу сызыкка алып жүрүүгө шарт түзөт. Ошондуктан варианттарда алардын композициясында баатырлардын цикликалык биографиясы туруктуу сакталат.

Манастын алгачкы эрдиктеринде сыпатталган окуяларга Манас биринчи иретте согушка кие турган Аколпогун кайдан жана кимден алынганы айтылып, Сагымбайда Ак олпогу Балта дөө Будаиктан сурагып Манаска эп экенин айтат. Ак олпокту Темиркандын аялы, Каныкейдин энеси жасаганы айтылат. Каракан, Темиркан, Шатемирлер – үчөө бир тууган деп айтылат Жусуп Мамайда Браман тажик деп айтылат. Анын жалгыз баласы Ырчыуул болот. Кыргызчал 20 бала топтоп Манаска кошулат, ошентип Манастын жигиттери курулат, ушундап тартып, дейт Жусуп Мамай, Манас журтка башчы болот, курал-жарактарды даярдалганы айтылат.

Бакай кан шайланат. Манасчы эр жеткен Манастын портретин сүрөттөгөндө туруктуу салтка айланган бөөктор “ак жолборстун сыны бар” десе, Сагымбай “Эсил Манас - кабылан” деп, Саякбай, “өрттөй көзү кызарып” деп – баарысы ар түрдүү эпитеттер менен Манас баатырдын баатырдык көркүн сүрөттөп жатышат. Бул сүрөттөөлөр биригип отуруп баарысы бир максатка арналып айтылган көркөмдүк түр, алар эр жеткен Манастын портретин түзүп жатышат. Мына ушундай бр синонимдик түшүнүк оозеки чыгармачылыкта салттан ырак кетпеген бир нече вариацияларды жаратканы менен бир эле көрүнүштү жоготпой, ар түрдүү бөөктор менен берилгенин көрүүгө болот. Мисалы, Жусуп Мамайда жаш Манас калмактардын Көнтай баштаган колун жеңгенден кийин, Жамгырчы, Балта дөөлөр той өткөрүүнү макулдашат, Бакайды баш киши шайлашат, Манасты кан көтөрүп шайлашат. С.Орозбаковдо да Манас Жакыптын конушуна келип Айдын көлдө элин жыйнап Алтайдагы эл-журтун баш-аякты жыялы деп, кеңешет. Ар тараптан жыйналган кыргыздар ак кийизге Бакайды, баатыр Манасты салып көтөрүп, көп журт “кан Манастын башына жыгалуу бөрктү кийгизди” деп берет.

Ушундан тартып, Манас кан болуп шайлангандан кийин, эпостун сюжети чыңала баштайт. Манастын кол астында башка уруулар да топтолуп, Сагымбайдын вариантында даңгылдан жайсан, манжурдан бала Мажик, кыргыздан Саламат, кыпчактан Чечен Таз, ногойдон кан Жакып, нойгуттан Акбалта, тоотудан Токтобай, лөкүштөн Өмүрзактар топтолот. Өзбектен Дамбылда, Акымбек, аргындан Каракожо болуп топтолушат. Булардын алдында, баарысынын

көйгөйүндө бир чоң милдет турганын сюжеттин улам чыңалышып келе жатканын белгилеп турат. Бул көйгөй – кыргыздар жашаган ата-бабаларынын жерин калмак баскынчылардан бошотуу эле. Манас кан шайланып элинин баш-аягын жыйып, “элдин эсебин алалы” дейт. Сюжеттин чыңалышы деп биз баса көрсөткөн окуялар, эми Манастын образынын тегерегинде өзүнчө бир композициялык центр түзүлө баштаганын көрсөтүп турат.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.О.